HET PROCES

Franz Kafka

Inhoudsopgave

VOORWOORD 4
BIOGRAFIE VAN FRANZ KAFKA 9
HOOFDSTUK I - Arrestatie – Gesprek met mevrouw Grubach – Daarna juffrouw Bürstner....13
HOOFDSTUK II - Het eerste verhoor....35
HOOFDSTUK III - In de lege zittingszaal – De student – De gerechtskantoren 46
HOOFDSTUK IV - De vriendin van juffrouw Bürstner 61
HOOFDSTUK V - De geselaar 66
HOOFDSTUK VI - De oom – Leni....71
HOOFDSTUK VII - De advocaat – De fabrikant – De schilder 84
HOOFDSTUK VIII - Koopman Block – Het ontslag van de advocaat....119
HOOFDSTUK IX - In de dom....138
HOOFDSTUK X - Het einde....153

VOORWOORD

Er zijn romans die hun lezers meenemen naar een onbekende wereld, en er zijn romans die de vertrouwde werkelijkheid zo ingrijpend veranderen dat zij voorgoed haar vanzelfsprekendheid verliest. Het proces van Franz Kafka behoort tot die laatste categorie. Sinds de eerste publicatie in 1925 heeft dit werk een uitzonderlijke plaats ingenomen binnen de Europese literatuur. Het vertelt het verhaal van een man die op een ochtend wordt gearresteerd zonder te vernemen waarvan hij wordt beschuldigd, maar achter deze ogenschijnlijk eenvoudige gebeurtenis ontvouwt zich een even raadselachtige als beklemmende beschouwing over schuld, macht, vrijheid en de menselijke behoefte aan zekerheid.

De beroemde openingszin van de roman voert de lezer zonder enige voorbereiding binnen in een werkelijkheid waarin de gebruikelijke verhoudingen tussen oorzaak en gevolg hun geldigheid lijken te hebben verloren. Josef K., een gerespecteerde bankfunctionaris die een ordelijk en betrekkelijk voorspelbaar bestaan leidt, wordt op de ochtend van zijn dertigste verjaardag geconfronteerd met twee onbekende mannen die hem meedelen dat hij is gearresteerd. Hij heeft naar eigen overtuiging niets verkeerds gedaan, en toch blijkt er een procedure tegen hem te zijn begonnen. Wie deze procedure heeft ingesteld, welke wetten eraan ten grondslag liggen en welke instantie uiteindelijk over zijn lot zal beslissen, blijft onduidelijk. Zelfs de mannen die hem zijn arrestatie komen aanzeggen, kunnen of willen hem daarover geen uitsluitsel geven.

Het opmerkelijke is dat deze arrestatie nauwelijks overeenkomt met wat men gewoonlijk onder een vrijheidsberoving verstaat. Josef K. wordt niet opgesloten, hoeft zijn betrekking niet op te geven en kan zijn dagelijkse bezigheden in beginsel voortzetten. Niettemin verandert zijn leven vanaf dat ogenblik ingrijpend. De wetenschap dat ergens een onzichtbare procedure tegen hem wordt gevoerd, begint zijn gedachten en handelingen steeds sterker te beheersen. Wat aanvankelijk nog een misverstand lijkt dat met een eenvoudige verklaring kan worden opgehelderd, ontwikkelt zich geleidelijk tot een allesoverheersende werkelijkheid waaraan hij zich niet meer kan onttrekken.

Juist in deze tegenstelling tussen uiterlijke bewegingsvrijheid en innerlijke gevangenschap schuilt een van de wezenlijke spanningen van de roman. Josef K. behoudt lange tijd de mogelijkheid om zich vrij door de stad te bewegen, maar zijn vermogen om onafhankelijk te denken en te handelen wordt steeds verder aangetast. Zijn pogingen om inzicht te krijgen in het gerecht brengen hem niet dichter bij een oplossing. Integendeel, iedere ontmoeting met een vertegenwoordiger van het rechtssysteem vergroot zijn onzekerheid en versterkt zijn afhankelijkheid van mensen die slechts een klein gedeelte van het geheel lijken te begrijpen.

Kafka geeft het gerecht een merkwaardige, bijna ongrijpbare gestalte. Het beschikt over kantoren, functionarissen, advocaten, rechters en ingewikkelde procedures, maar de grondslag van zijn gezag blijft verborgen. De rechtszittingen vinden plaats in benauwde vertrekken van gewone woongebouwen, de gerechtelijke kantoren bevinden zich op stoffige zolders en de personen die toegang tot het systeem beloven, blijken zelf gevangen te zitten in een netwerk van onderlinge afhankelijkheden. De instellingen die duidelijkheid en rechtvaardigheid zouden moeten verschaffen, worden daardoor juist bronnen van verwarring en machteloosheid.

Toch zou het een beperking zijn om Het proces uitsluitend te lezen als een aanklacht tegen bureaucratie of willekeurige rechtspraak. Hoewel de roman onmiskenbaar de ontmenselijkende werking van ondoorzichtige instellingen zichtbaar maakt, reikt zijn betekenis verder dan een kritiek op maatschappelijke organisaties. Het gerecht kan eveneens worden opgevat als een uitdrukking van het menselijk geweten, van een onbestemd schuldgevoel of van het verlangen naar een rechtvaardiging die uiteindelijk buiten het bereik van het individu ligt. De beschuldiging waaronder Josef K. gebukt gaat, is des te ingrijpender omdat haar inhoud onbekend blijft. Hij kan zich niet verdedigen tegen een concrete overtreding en wordt daardoor gedwongen zijn gehele bestaan in het licht van een mogelijke schuld te beschouwen.

Daarbij is Josef K. geen eenvoudige voorstelling van een onschuldig slachtoffer. Zijn zelfverzekerdheid gaat geregeld gepaard met hoogmoed, zijn verlangen naar rechtvaardigheid met ongeduld en zijn verzet tegen het gerecht met een merkwaardige bereidheid om zich aan de regels ervan te onderwerpen. Hij verwerpt de autoriteit van de rechtbank, maar zoekt tegelijkertijd voortdurend naar manieren om door haar vertegenwoordigers te worden erkend. Zijn pogingen om zijn onafhankelijkheid te bewaren leiden hem steeds dieper het systeem binnen dat hij aanvankelijk als een belachelijke vergissing beschouwde. Deze tegenstrijdigheid maakt Josef K. tot een bijzonder overtuigende literaire figuur. Hij is geen held die zich met onverzettelijke moed tegenover een vijandige macht plaatst, maar een mens die zijn situatie probeert te begrijpen met behulp van de denkbeelden en gewoonten waarop hij altijd heeft vertrouwd. Zijn maatschappelijke positie, zijn verstandelijke vermogens en zijn ervaring met zakelijke verhoudingen hebben hem geleerd dat problemen kunnen worden opgelost wanneer men over voldoende informatie en invloed beschikt. Tegenover het gerecht blijken deze middelen echter ontoereikend. De wereld waarin hij zich bevindt, gehoorzaamt aan regels die hij niet kent en waarvan hij niet eens kan vaststellen of zij werkelijk bestaan.

Ook de andere personages dragen bij aan de raadselachtige atmosfeer van de roman. De advocaat Huld, de schilder Titorelli, de koopman Block en de verschillende vrouwen die Josef K. ontmoet, lijken ieder op hun eigen wijze toegang te hebben tot bepaalde aspecten van het gerecht. Toch kan geen van hen hem een werkelijk bevredigende verklaring bieden. Hun kennis is fragmentarisch, hun hulp dubbelzinnig en hun invloed onzeker. De ene persoon belooft

mogelijkheden die de ander onmiddellijk weer ontkent. Daardoor ontstaat een wereld waarin informatie niet tot bevrijding leidt, maar nieuwe vormen van afhankelijkheid schept.

Bijzonder betekenisvol is de rol van de taal. De personages spreken voortdurend over procedures, bevoegdheden, kansen en beslissingen, maar hun woorden verschaffen zelden de helderheid die Josef K. zoekt. Gesprekken ontwikkelen zich tot ingewikkelde redeneringen waarin iedere uitspraak ruimte laat voor een tegengestelde interpretatie. Kafka toont daarmee hoe taal, die gewoonlijk dient om de werkelijkheid begrijpelijk te maken, eveneens kan bijdragen aan haar ondoorgrondelijkheid. Het onvermogen om tot een definitieve betekenis te komen, vormt niet slechts een probleem van de hoofdpersoon, maar wordt ook een ervaring van de lezer.

Deze onzekerheid bereikt een hoogtepunt in het hoofdstuk In de dom, waarin de geestelijke Josef K. de parabel Voor de wet vertelt. In deze korte vertelling wacht een man van het platteland zijn hele leven voor een toegang die hem door een deurwachter wordt ontzegd. De deur blijft open, maar de man durft niet binnen te gaan zonder toestemming. Wanneer hij op het punt staat te sterven, verneemt hij dat deze ingang uitsluitend voor hem bestemd was en nu zal worden gesloten. De daaropvolgende bespreking van de parabel levert geen definitieve verklaring op. Iedere mogelijke interpretatie roept nieuwe bezwaren op, waardoor de verhouding tussen waarheid, gezag en menselijke gehoorzaamheid steeds ingewikkelder wordt.

De parabel kan worden gelezen als een kernachtige uitdrukking van de problematiek van de gehele roman. De mens verlangt naar toegang tot een waarheid die zijn bestaan betekenis zou kunnen geven, maar raakt verstrikt in voorschriften, verwachtingen en vormen van gezag waarvan hij de rechtmatigheid niet kan beoordelen. De vraag of de toegang werkelijk verboden is, of dat de mens zichzelf door zijn gehoorzaamheid buitensluit, blijft onbeantwoord. Juist doordat Kafka weigert deze onzekerheid op te heffen, behoudt de vertelling haar uitzonderlijke kracht.

Een ander kenmerk van Het proces is de opmerkelijke vermenging van het alledaagse en het ongerijmde. Kafka beschrijft de meest verontrustende gebeurtenissen met een nauwkeurigheid die men eerder zou verwachten in een verslag van gewone werkzaamheden. De arrestatie, de rechtszittingen en de gesprekken met gerechtelijke functionarissen worden niet voorgesteld als bovennatuurlijke verschijnselen, maar als gebeurtenissen die zich zonder veel ophef in de vertrouwde wereld voltrekken. Daardoor krijgt het onbegrijpelijke een schijn van vanzelfsprekendheid. De personages reageren vaak op buitengewone omstandigheden alsof deze nauwelijks afwijken van de gebruikelijke gang van zaken.

Deze beheerste vertelwijze onderscheidt Kafka's werk van veel andere literatuur waarin angst en vervreemding centraal staan. Zijn proza ontleent zijn

beklemmende werking niet aan uitbundige beschrijvingen van verschrikking, maar aan de nauwgezette uitwerking van situaties waarin de vertrouwde logica geleidelijk tekortschiet. De lezer wordt geconfronteerd met een werkelijkheid die op zichzelf herkenbaar is, maar waarvan de samenhang steeds moeilijker te doorgronden valt. De absurditeit wordt niet verklaard en evenmin nadrukkelijk aangekondigd; zij maakt eenvoudig deel uit van het dagelijks bestaan. De ontstaansgeschiedenis van de roman draagt eveneens bij aan zijn bijzondere karakter. Kafka begon in 1914 aan Der Process, zoals het werk in het Duits bekendstaat, maar voltooide het manuscript niet. Na zijn overlijden in 1924 werd het door zijn vriend en literaire vertrouweling Max Brod voor publicatie gereedgemaakt. Brod bracht de nagelaten hoofdstukken in een volgorde die de basis vormde voor de eerste uitgave van 1925. Omdat Kafka zelf geen definitieve, voor publicatie bestemde versie had vastgesteld, is de tekstgeschiedenis van de roman nauw verbonden met vragen over redactie, volgorde en de interpretatie van onvoltooide manuscripten.

Dat onvoltooide karakter hoeft echter niet te worden beschouwd als een tekortkoming die de literaire betekenis van het werk vermindert. Integendeel, de openheid en onzekerheid die de geschiedenis van het manuscript kenmerken, sluiten op merkwaardige wijze aan bij de wereld die Kafka heeft geschapen. De roman biedt geen geruststellende verklaring voor het gerecht en geen ondubbelzinnige oplossing voor het raadsel van Josef K.'s beschuldiging. Wat overblijft, is een indringende voorstelling van een mens die naar zekerheid verlangt in een werkelijkheid die hem voortdurend aan de grenzen van zijn begrip herinnert. Meer dan een eeuw na het ontstaan van de roman heeft Het proces niets van zijn actualiteit verloren. De vragen die Kafka stelt over de verhouding tussen het individu en ondoorzichtige machtsstructuren blijven herkenbaar in een samenleving waarin het persoonlijke bestaan in toenemende mate wordt beïnvloed door ingewikkelde instellingen, administratieve procedures en beslissingen waarvan de totstandkoming niet altijd inzichtelijk is. Toch ligt de blijvende betekenis van het werk niet uitsluitend in deze maatschappelijke herkenbaarheid. Kafka raakt aan een algemenere menselijke ervaring: het besef dat men verantwoordelijkheid kan voelen zonder precies te weten waarvoor, dat men naar erkenning kan verlangen zonder te begrijpen wie daarover beslist, en dat men zijn vrijheid kan verliezen zonder ooit daadwerkelijk opgesloten te zijn.

Wie Het proces leest, betreedt daarom geen wereld waarin alle vragen uiteindelijk worden beantwoord. De roman vraagt van zijn lezer juist de bereidheid om onzekerheid te verdragen en tegenstrijdige interpretaties naast elkaar te laten bestaan. Zijn betekenis ligt niet in een verborgen boodschap die eenvoudig kan worden ontsluierd, maar in de vragen die hij blijft oproepen. Daarin schuilt de uitzonderlijke kracht van Kafka's literatuur: zij confronteert ons met de grenzen van ons begrip en laat tegelijkertijd zien hoe diep het menselijke verlangen reikt om achter de schijnbare wanorde van het bestaan een vorm van waarheid en rechtvaardigheid te ontdekken.

BIOGRAFIE VAN FRANZ KAFKA

Franz Kafka werd op 3 juli 1883 geboren in Praag, destijds onderdeel van het Oostenrijks-Hongaarse Rijk, als oudste zoon van Hermann Kafka en Julie Löwy. Hij groeide op in een Duitstalig, Joods gezin in een stad waar verschillende talen, culturen en maatschappelijke tradities naast elkaar bestonden. Deze bijzondere omgeving, waarin de Duitse, Tsjechische en Joodse cultuur elkaar voortdurend raakten, vormde een belangrijk onderdeel van zijn intellectuele ontwikkeling. Hoewel Kafka in het Duits schreef, bleef zijn leven nauw verbonden met de veelzijdige culturele wereld van Praag.

Zijn vader was een succesvolle koopman met een krachtige en autoritaire persoonlijkheid. De verhouding tussen vader en zoon werd gekenmerkt door aanzienlijke spanningen, die een blijvende invloed hadden op Kafka's zelfbeeld en literaire verbeelding. In zijn beroemde, nooit aan zijn vader overhandigde *Brief aan zijn vader* uit 1919 beschreef Kafka uitvoerig zijn gevoelens van angst, minderwaardigheid en onbegrip tegenover het vaderlijke gezag. De thema's die daarin naar voren komen, zoals schuld, afhankelijkheid, macht en het verlangen naar erkenning, spelen eveneens een belangrijke rol in zijn fictie.

Na zijn middelbareschoolopleiding begon Kafka in 1901 aan de Duitstalige Karelsuniversiteit in Praag. Hij koos uiteindelijk voor een studie rechten, die hij in 1906 afrondde met een doctoraat. Tijdens zijn studiejaren ontwikkelde hij een grote belangstelling voor literatuur, filosofie en de maatschappelijke vraagstukken van zijn tijd. Hij maakte er ook kennis met Max Brod, die een van zijn belangrijkste vrienden en literaire vertrouwelingen zou worden. Brod herkende al vroeg het uitzonderlijke talent van Kafka en moedigde hem aan zijn werk te publiceren.

Na zijn studie werkte Kafka korte tijd bij een verzekeringsmaatschappij en trad hij in 1908 in dienst van het Arbeiders-Ongevallen-Verzekeringsinstituut voor het Koninkrijk Bohemen. Hij bleef jarenlang aan deze instelling verbonden en hield zich onder meer bezig met de beoordeling van arbeidsrisico's, ongevallen en administratieve procedures. Zijn werkzaamheden vereisten nauwkeurigheid, juridisch inzicht en kennis van de omstandigheden waarin arbeiders hun beroep uitoefenden. De wereld van kantoren, voorschriften, hiërarchieën en bureaucratische besluitvorming die hij dagelijks leerde kennen, zou later op een bijzondere manier in zijn literaire werk terugkeren.

Kafka beschouwde het schrijven als een wezenlijk onderdeel van zijn bestaan, maar ondervond voortdurend moeilijkheden bij het combineren van zijn literaire ambities met zijn beroepsmatige verplichtingen. Vaak schreef hij laat in de avond of gedurende de nacht, wanneer hij zich aan de eisen van het dagelijks leven kon onttrekken. Zijn dagboeken en brieven getuigen van een uitzonderlijk intense verhouding tot de literatuur, die voor hem niet eenvoudig

een vrijetijdsbesteding was, maar een noodzakelijke vorm van zelfonderzoek en persoonlijke uitdrukking.

In 1912 schreef Kafka in één nacht het verhaal *Das Urteil* (*Het vonnis*), dat hij zelf als een belangrijke doorbraak in zijn schrijverschap beschouwde. In hetzelfde jaar begon hij aan *Die Verwandlung* (*De gedaanteverwisseling*), een van zijn bekendste verhalen, waarin de handelsreiziger Gregor Samsa op een ochtend ontdekt dat hij in een reusachtig ongedierte is veranderd. Het verhaal verscheen in 1915 en groeide uit tot een van de invloedrijkste werken van de moderne Duitstalige literatuur. De combinatie van een onmogelijke gebeurtenis met een nauwkeurige, bijna zakelijke verteltrant werd kenmerkend voor Kafka's schrijfstijl.

In augustus 1914 begon Kafka aan *Der Process* (*Het proces*). De roman ontstond in een periode van grote persoonlijke en maatschappelijke spanningen, kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en tegen de achtergrond van zijn ingewikkelde verhouding met Felice Bauer, met wie hij tweemaal verloofd zou raken. Hoewel het manuscript onvoltooid bleef, bevatte het reeds de belangrijkste onderdelen van de geschiedenis van Josef K., de bankfunctionaris die zonder duidelijke beschuldiging verstrikt raakt in een ondoorgrondelijk gerechtelijk systeem.

Naast *Het proces* werkte Kafka aan andere omvangrijke literaire projecten. Zijn roman *Der Verschollene*, later bekend geworden onder de titel *Amerika*, beschrijft de lotgevallen van een jonge Europese emigrant in de Verenigde Staten. In 1922 begon hij aan *Das Schloss* (*Het slot*), waarin een landmeter vergeefs probeert toegang te krijgen tot de autoriteiten van een raadselachtig kasteel. Ook dit werk bleef onvoltooid. In deze romans keren verschillende centrale motieven van zijn schrijverschap terug: de ontoegankelijkheid van het gezag, de onzekerheid van het individu, het verlangen naar erkenning en de onmogelijkheid om een definitieve plaats binnen de wereld te vinden.

Kafka's persoonlijke leven werd gekenmerkt door een voortdurende spanning tussen zijn verlangen naar menselijke verbondenheid en zijn behoefte aan afzondering. Zijn relaties met Felice Bauer, Milena Jesenská en later Dora Diamant waren van grote betekenis voor zijn emotionele en intellectuele ontwikkeling. Zijn uitgebreide correspondentie met Felice en Milena behoort tegenwoordig tot de belangrijkste bronnen voor het begrip van zijn persoonlijkheid en zijn opvattingen over literatuur, liefde en het bestaan.

In 1917 werd bij Kafka longtuberculose vastgesteld. De ziekte zou zijn verdere leven steeds sterker bepalen en dwong hem herhaaldelijk zijn werkzaamheden te onderbreken. Ondanks zijn verslechterende gezondheid bleef hij schrijven en ontwikkelde hij een groeiende belangstelling voor de Joodse cultuur, de Hebreeuwse taal en de mogelijkheden van een ander bestaan buiten de vertrouwde omgeving van Praag. In 1923 verhuisde hij met Dora Diamant naar Berlijn, waar hij enige tijd probeerde een zelfstandiger leven op te bouwen.

Zijn gezondheid ging echter verder achteruit. In het voorjaar van 1924 verbleef hij in verschillende medische instellingen en uiteindelijk in een sanatorium in Kierling, nabij Wenen. Daar overleed Franz Kafka op 3 juni 1924, op veertigjarige leeftijd. Hij werd begraven op de Nieuwe Joodse Begraafplaats in Praag.

Tijdens zijn leven had Kafka slechts een betrekkelijk klein gedeelte van zijn literaire werk gepubliceerd. Hij stond bekend binnen een beperkte kring van schrijvers en intellectuelen, maar had nog niet de internationale erkenning verworven die hem later ten deel zou vallen. Voor zijn dood had hij Max Brod verzocht zijn ongepubliceerde manuscripten, dagboeken en brieven te vernietigen. Brod besloot deze wens niet uit te voeren. Hij beschouwde Kafka's werk als van uitzonderlijk literair belang en zette zich in voor de uitgave van de nagelaten geschriften.

Dankzij Brods inspanningen verschenen achtereenvolgens *Het proces* in 1925, *Het slot* in 1926 en *Amerika* in 1927. Deze postume publicaties vormden het begin van Kafka's internationale bekendheid. In de daaropvolgende decennia werd zijn werk vertaald in talrijke talen en kreeg het een centrale plaats binnen de moderne wereldliteratuur. Schrijvers, filosofen, literatuurwetenschappers en kunstenaars ontdekten in zijn verhalen en romans een unieke verbeelding van de menselijke onzekerheid tegenover onbegrijpelijke machten en ondoorzichtige maatschappelijke verhoudingen.

Uit Kafka's naam ontstond zelfs het bijvoeglijk naamwoord *kafkaësk*, waarmee situaties worden aangeduid die worden gekenmerkt door een beklemmende combinatie van absurditeit, machteloosheid en bureaucratische ondoorgrondelijkheid. Hoewel deze term slechts een gedeelte van de rijkdom van zijn oeuvre weergeeft, getuigt zijn verbreiding van de blijvende invloed die Kafka op het moderne denken en de literatuur heeft uitgeoefend.

Tegenwoordig wordt Franz Kafka beschouwd als een van de belangrijkste schrijvers van de twintigste eeuw. Zijn werk onderscheidt zich door een uitzonderlijke stilistische precisie, een subtiele vermenging van ernst en humor en een diepgaand onderzoek naar de verhouding tussen het individu en de wereld waarin het moet leven. Zijn romans en verhalen bieden zelden eenvoudige antwoorden, maar blijven juist daardoor nieuwe generaties lezers aanspreken. Meer dan een eeuw na zijn overlijden heeft zijn literatuur niets van haar vermogen verloren om de vertrouwde werkelijkheid in een ander, verontrustend en tegelijk verhelderend licht te plaatsen.

Het Proces

Franz Kafka

HOOFDSTUK I - Arrestatie – Gesprek met mevrouw Grubach – Daarna juffrouw Bürstner

Iemand moest Josef K. belasterd hebben, want op een ochtend werd hij gearresteerd zonder dat hij iets verkeerds had gedaan. De keukenmeid van mevrouw Grubach, zijn hospita, die hem iedere ochtend rond acht uur zijn ontbijt bracht, verscheen ditmaal niet. Dat was nog nooit gebeurd. K. wachtte nog even en keek vanaf zijn hoofdkussen naar de oude vrouw die aan de overkant woonde en hem met een voor haar hoogst ongebruikelijke nieuwsgierigheid gadesloeg. Maar toen hij zowel verbaasd als hongerig begon te worden, belde hij. Er werd onmiddellijk aangeklopt en een man die hij nog nooit eerder in dit huis had gezien, kwam binnen. Hij was slank maar stevig gebouwd en droeg een nauwsluitend zwart pak dat, net als een reisuitrusting, voorzien was van allerlei plooien, zakken, gespen, knopen en een riem, waardoor het bijzonder praktisch leek, al was niet duidelijk waarvoor het eigenlijk diende. 'Wie bent u?' vroeg K., terwijl hij meteen half overeind in bed ging zitten. De man ging echter aan de vraag voorbij, alsof zijn aanwezigheid eenvoudig aanvaard moest worden, en vroeg op zijn beurt alleen: 'Hebt u gebeld?' 'Anna moet me mijn ontbijt brengen,' zei K., die aanvankelijk zwijgend en aandachtig probeerde te achterhalen wie de man eigenlijk was. Maar deze liet zich niet lang bekijken. Hij draaide zich naar de deur, opende die op een kier en zei tegen iemand die kennelijk vlak daarachter stond: 'Hij wil dat Anna hem zijn ontbijt brengt.' Vanuit de aangrenzende kamer klonk een kort gelach. Aan het geluid viel niet op te maken of er misschien meerdere mensen lachten. Hoewel de vreemdeling hierdoor niets te weten kon zijn gekomen wat hij niet al wist, zei hij nu toch op de toon van iemand die een mededeling doet: 'Dat is onmogelijk.' 'Dat is iets nieuws,' zei K. Hij sprong uit bed en trok haastig zijn broek aan. 'Ik wil weleens zien wat voor mensen er in de kamer hiernaast zitten en hoe mevrouw Grubach deze verstoring tegenover mij denkt te verantwoorden.' Het schoot hem meteen te binnen dat hij dit beter niet hardop had kunnen zeggen, omdat hij daarmee in zekere zin erkende dat de vreemdeling het recht had toezicht op hem te houden, maar op dat ogenblik leek hem dat niet belangrijk. De vreemdeling vatte het in ieder geval zo op, want hij zei: 'Kunt u niet beter hier blijven?' 'Ik wil hier niet blijven en ik wil ook niet door u worden aangesproken zolang u zich niet hebt voorgesteld.' 'Het was goed bedoeld,' zei de vreemdeling, waarna hij uit eigen beweging de deur opende.

De kamer hiernaast, die K. langzamer binnenging dan hij had gewild, zag er op het eerste gezicht vrijwel precies zo uit als de avond ervoor. Het was de woonkamer van mevrouw Grubach. Misschien was er in deze met meubels, kleedjes, porselein en foto's volgestouwde kamer vandaag iets meer ruimte dan anders, maar dat was niet onmiddellijk te zien, temeer omdat de belangrijkste verandering bestond uit de aanwezigheid van een man die bij het open raam met een boek zat en nu opkeek. 'U had in uw kamer moeten blijven! Heeft Franz u dat dan niet gezegd?' 'Ja, wat wilt u eigenlijk?' vroeg K. Hij keek van de nieuwe

onbekende naar de man die Franz werd genoemd en in de deuropening was blijven staan, en vervolgens weer terug. Door het open raam zag hij opnieuw de oude vrouw, die met een voor haar leeftijd opmerkelijke nieuwsgierigheid naar het raam recht tegenover hem was gekomen om alles verder te kunnen volgen. 'Ik wil mevrouw Grubach spreken,' zei K. Hij maakte een beweging alsof hij zich van de twee mannen moest losrukken, hoewel die een heel eind van hem vandaan stonden, en wilde doorlopen. 'Nee,' zei de man bij het raam. Hij gooide zijn boek op een tafeltje en stond op. 'U mag niet weg. U bent immers gearresteerd.' 'Daar lijkt het op,' zei K. 'En waarom dan wel?' vroeg hij vervolgens. 'Wij zijn niet aangesteld om u dat te vertellen. Ga naar uw kamer en wacht daar. De procedure is nu eenmaal in gang gezet en u zult alles op het juiste moment te weten komen. Eigenlijk ga ik mijn opdracht al te buiten door zo vriendelijk tegen u te spreken. Maar ik hoop dat niemand anders dan Franz het hoort, en die is zelf ook, tegen alle voorschriften in, vriendelijk voor u. Als u bij de keuze van uw bewakers evenveel geluk blijft hebben als nu, kunt u de toekomst met vertrouwen tegemoetzien.'

K. wilde gaan zitten, maar zag nu dat er in de hele kamer geen andere zitplaats was dan de leunstoel bij het raam. 'U zult nog wel inzien hoe waar dit allemaal is,' zei Franz, terwijl hij samen met de andere man op hem af kwam. Vooral die laatste was aanzienlijk langer dan K. en klopte hem herhaaldelijk op de schouder. Beiden bekeken het nachthemd van K. en zeiden dat hij voortaan een veel slechter hemd zou moeten dragen, maar dat zij dit hemd, evenals zijn overige linnengoed, voor hem zouden bewaren en aan hem teruggeven als zijn zaak gunstig afliep. 'U kunt uw spullen beter aan ons geven dan aan het depot,' zeiden ze, 'want in het depot wordt nogal eens verduisterd. Bovendien verkopen ze daar na verloop van tijd alles, ongeacht of de betreffende procedure is afgerond of niet. En wat duren zulke processen tegenwoordig lang, vooral de laatste tijd! Uiteindelijk zou u van het depot natuurlijk wel de opbrengst ontvangen, maar die is om te beginnen al gering, omdat bij de verkoop niet het hoogste bod doorslaggevend is, maar de hoogte van het smeergeld. Bovendien leert de ervaring dat zulke bedragen steeds kleiner worden naarmate ze van hand tot hand en van jaar tot jaar worden doorgegeven.'

K. luisterde nauwelijks naar deze uiteenzetting. Het recht om over zijn bezittingen te beschikken, voor zover hij dat misschien nog had, vond hij niet bijzonder belangrijk. Veel liever wilde hij duidelijkheid krijgen over zijn situatie. Maar in aanwezigheid van deze mensen kon hij niet eens nadenken. Telkens stootte de buik van de tweede bewaker — want bewakers moesten het wel zijn — op bijna vriendschappelijke wijze tegen hem aan. Wanneer K. echter opkeek, zag hij boven dat dikke lichaam een mager, benig gezicht dat er helemaal niet bij paste, met een forse, scheefstaande neus. Over zijn hoofd heen wisselde de man blikken van verstandhouding met de andere bewaker. Wat waren dit voor mensen? Waar hadden ze het over? Bij welke instantie hoorden ze? K. leefde toch in een rechtsstaat? Overal heerste vrede, alle wetten waren van kracht. Wie durfde hem dan in zijn eigen woning te overvallen?

Hij was altijd geneigd alles zo luchtig mogelijk op te vatten, het ergste pas te geloven wanneer het daadwerkelijk gebeurde en geen voorzorgsmaatregelen voor de toekomst te treffen, zelfs wanneer alles op onheil wees. Maar in dit geval leek hem dat niet verstandig. Hij kon het geheel natuurlijk als een grap beschouwen, een grove grap die zijn collega's van de bank om onbekende redenen voor hem hadden georganiseerd, misschien omdat hij vandaag dertig werd. Dat was uiteraard mogelijk. Misschien hoefde hij de bewakers alleen maar op de een of andere manier in hun gezicht uit te lachen en zouden zij meelachen. Misschien waren het gewoon loopjongens die ze ergens op de straathoek hadden gevonden; ze zagen er niet eens zo heel anders uit. Toch was hij ditmaal, eigenlijk al vanaf het eerste ogenblik waarop hij de bewaker Franz had gezien, vastbesloten geen enkel voordeel prijs te geven dat hij misschien tegenover deze mensen bezat. Dat men later zou zeggen dat hij geen gevoel voor humor had, vond K. een verwaarloosbaar risico. Wel herinnerde hij zich — hoewel het niet zijn gewoonte was lering te trekken uit ervaringen — enkele op zichzelf onbeduidende voorvallen waarbij hij zich, anders dan zijn vrienden, willens en wetens onvoorzichtig had gedragen, zonder ook maar enig besef van de mogelijke gevolgen, en daarvoor door de afloop was gestraft. Dat mocht niet opnieuw gebeuren, in ieder geval niet deze keer. Als het een komedie was, zou hij meespelen.

Hij was nog vrij. 'Met uw toestemming,' zei hij, waarna hij zich haastig tussen de bewakers door naar zijn kamer begaf. 'Hij lijkt verstandig te zijn,' hoorde hij achter zich zeggen. In zijn kamer trok hij meteen de laden van zijn bureau open. Alles lag er keurig geordend bij, maar juist de identiteitspapieren die hij zocht, kon hij in zijn opwinding niet onmiddellijk vinden. Uiteindelijk vond hij zijn fietsvergunning en wilde daarmee al naar de bewakers teruggaan, maar toen leek dat document hem toch te onbeduidend en zocht hij verder, totdat hij zijn geboorteakte vond. Toen hij weer in de aangrenzende kamer kwam, ging juist de deur aan de overkant open en wilde mevrouw Grubach binnenkomen. Hij zag haar slechts een ogenblik, want nauwelijks had ze K. herkend of ze raakte kennelijk in verlegenheid, verontschuldigde zich, verdween weer en sloot de deur uiterst voorzichtig. 'Kom toch binnen,' had K. nog net kunnen zeggen.

Nu stond hij echter midden in de kamer met zijn papieren in de hand, nog altijd kijkend naar de deur die niet opnieuw openging. Pas toen de bewakers hem aanspraken, schrok hij op. Ze zaten bij het tafeltje aan het open raam en waren, zoals K. nu zag, zijn ontbijt aan het opeten. 'Waarom is ze niet binnengekomen?' vroeg hij. 'Dat mag ze niet,' zei de lange bewaker. 'U bent immers gearresteerd.' 'Hoe kan ik nu gearresteerd zijn? En dan nog wel op deze manier?' 'Daar begint u alweer,' zei de bewaker, terwijl hij een boterham in het potje honing doopte. 'Op zulke vragen geven wij geen antwoord.' 'U zult er antwoord op moeten geven,' zei K. 'Hier zijn mijn identiteitspapieren. Laat mij nu de uwe zien en vooral het arrestatiebevel.' 'Lieve hemel!' riep de bewaker uit. 'Dat u zich maar niet bij uw situatie kunt neerleggen! Het lijkt wel alsof u eropuit bent ons, die op